TOMASZ PAWŁUSZKO
Akademia Wojsk Lądowych

Nowa recepcja teorii polityki zagranicznej w Polsce

Przedmiotem recenzji jest monografia dr. Tomasza Pugacewicza pt. *Teorie polityki zagranicznej. Perspektywa amerykańskiej analizy polityki zagranicznej*, wydana w 2017 r. przez Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego w amerykanistycznej serii „Momentum". Autor książki jest pracownikiem Katedry Historii Dyplomacji i Polityki Międzynarodowej w Instytucie Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Publikacją tą kontynuuje dobre tradycje naukowe środowiska krakowskich amerykanistów, które obok Ośrodka Studiów Amerykańskich Uniwersytetu Warszawskiego jest jednym z dwóch głównych ośrodków badawczych w Polsce zajmujących się problemami kultury, społeczeństw i państw obu Ameryk. W niniejszym artykule recenzyjnym zamierzam pochylić się nad zagadnieniami podjętymi w pracy dr. Pugacewicza, gdyż uważam, że jest to publikacja bardzo ważna z punktu widzenia rozwoju badań politologicznych w Polsce. Autor w nowatorski sposób wprowadza nowe wątki do dyskursu naukowego w obszarze analiz polityki zagranicznej (*foreign policy analysis*, FPA). Jego praca będzie przydatna dla analityków, naukowców, studentów i polityków. Przedstawiona recenzja obejmie strukturę pracy, jej cele badawcze, treść wywodu i wnioski.

Celem książki dr. Pugacewicza jest „przedstawienie teorii polityki zagranicznej rozwijanych w Stanach Zjednoczonych Ameryki i upatrujących czynników sprawczych zachowań państw na poziomie krajowym" (s. 15). Praca składa się z rozległego wstępu i czterech rozdziałów poświęconych kolejno: założeniom badawczym, historii powstania FPA w USA, rodzajom FPA, syntetycznej autorskiej teorii podejmowania decyzji w polityce zagranicznej Stanów Zjednoczonych oraz przedstawieniu czterech najważniejszych teorii podejmowania decyzji w USA. Układ treści oraz bibliografia wskazują, że Autor bardzo dobrze zna anglojęzyczną literaturę przedmiotu. Pierwsza

część książki (rozdziały 1 i 2) dotyczy intelektualnej historii amerykańskiej FPA, a druga (rozdziały 3 i 4) skupia się na teoriach podejmowania decyzji w polityce zagranicznej USA. Ujęcie przedstawione w rozdziale 3 syntetyzuje i tłumaczy kontekst porównawczy dla teorii zaproponowanych w rozdziale 4. Publikacja jest efektem wieloletniej kwerendy Autora w Polsce i Stanach Zjednoczonych, której wyniki prezentowane były na kilku krajowych i zagranicznych konferencjach naukowych. Dużym wsparciem był dla Niego grant z Narodowego Centrum Nauki.

Już na wstępie należy podkreślić rzetelność i ogromną precyzję dr. Pugacewicza w formułowaniu założeń, cytowaniu, dokonywaniu eksplikacji oraz analizy setek prac źródłowych, które jak dotąd nie doczekały się u nas opracowania o podobnej skali (wiele z nich cytowanych jest w Polsce po raz pierwszy)[1].

We wprowadzeniu Autor podkreśla znaczenie pojęcia *polityka* według anglosaskiego podziału na *politics*/*polity*/*policy*, co ma fundamentalne znaczenie dla rozumienia poziomu i przedmiotu analizy. W wielu polskich publikacjach nadal obecne jest mylne konfrontacyjne rozróżnianie polityki zagranicznej i polityki międzynarodowej lub wręcz negowanie tej ostatniej. W polszczyźnie nie ma bowiem charakterystycznego dla naukowego języka angielskiego rozróżnienia pomiędzy *politics* (polityką rozumianą jako gra kilku aktorów o wpływy) a *policy* (polityką rozumianą jako działalność teleologiczna konkretnego podmiotu). W tym polu wyjaśnienia Autora w kwestii różnic terminologicznych są wzorowe. Wyraźnie zaznacza On też, że podmiotem prowadzącym politykę zagraniczną jest w Jego ujęciu państwo (s. 20). Ponadto słusznie zauważa, że przenikanie się zagadnień związanych z polityką wewnętrzną i zagraniczną prowadzi obecnie do osłabienia dawnego prymatu polityki zagranicznej nad polityką wewnętrzną. Jak zauważył niedawno Stanisław Sulowski, badanie polityki zagranicznej uchodziło przez dekady za odrębne i prestiżowe zajęcie badawcze, gdyż polityka zagraniczna i dyplomacja miały status wyższych względem polityki lokalnej i krajowej[2].

1 Do pierwszych prób zbadania podstaw amerykańskiej analizy polityki zagranicznej dochodziło w Polsce pod koniec lat siedemdziesiątych XX w. Zob.: *Procesy decyzyjne w stosunkach międzynarodowych. Wybór tekstów politologów amerykańskich*, oprac. L. Pastusiak, COM SNP, Warszawa 1977; *Teoretyczne problemy polityki zagranicznej. Zbiór prac*, red. E. Pałyga, J. Symonides, IGKR SGPiS, Warszawa 1979. Po raz pierwszy postulat systematycznego naukowego studiowania analizy polityki zagranicznej (FPA) przedstawił jednak prawdopodobnie Józef Kukułka – w 1964 r. w PISM, podczas debaty z okazji dwudziestolecia PRL (zob. tamże, s. 30−42).

2 S. Sulowski, *Decydowanie w sprawach polityki zagranicznej państwa*, [w:] *Decydowanie publiczne*, red. G. Rydlewski, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2011, s. 293−308.

Dychotomia pomiędzy międzynarodowością i wewnętrznością stała się więc czysto umowna[3]. Również w badaniach współczesnych obie sfery muszą być ujmowane łącznie, np. analiza polityki zagranicznej musi uwzględniać wewnętrzną specyfikę ustrojową danego państwa. Właśnie ku takiemu ujęciu zmierza Autor książki *Teorie polityki zagranicznej*... W dalszej części wprowadzenia (s. 22−25) problematyzuje kwestię przynależności dyscyplinarnej analizy polityki zagranicznej, zauważając słusznie, że pomimo deklarowanych niekiedy tendencji do samodzielności zawiera się ona głównie w ramach nauki o stosunkach międzynarodowych, a zasadniczo w obrębie nauk politycznych[4]. Z różnych powodów w polskiej debacie takie ujęcie nie budzi wątpliwości, ale w dyskursie anglosaskim (w podręcznikach, periodykach, komitetach naukowych) istniała tendencja do pewnego separatyzmu różnych szkół FPA względem ogólnej teorii stosunków międzynarodowych[5].

Dr Pugacewicz skrótowo omawia rozległą literaturę przedmiotu poświęconą FPA (s. 29−36). Czytelnik stale informowany jest o każdym źródle, publikacji, raporcie czy przeglądzie; w temacie teorii polityki zagranicznej jest to prawdopodobnie najszersza w historii polskich badań baza źródłowa książki. Autor pominął jednak – zapewne z racji skupienia się na amerykańskim dyskursie – niektóre polskie prace, wykorzystujące np. teorie ról międzynarodowych państwa w procesie definiowania polityk zagranicznych (Ryszarda Zięby, Romana Kuźniara, Justyny Zając czy Michała Łuszczuka). Uzasadnieniem dla tego stanu rzeczy mógłby być fakt, że międzynarodowe role państwa funkcjonują na innym poziomie analizy niż przyjęty w omawianej pracy i niekoniecznie współtworzą proces decyzyjny w polityce zagranicznej.

Rozdział pierwszy jest kompetentnym wprowadzeniem do dyskusji nad genezą analizy polityki zagranicznej. Autor trafnie zauważa, że w pierwszej połowie XX w. kształtowanie się postrzegania państwa i stosunków międzynarodowych w USA było pod silnym wpływem uczonych europejskich, zwłaszcza niemieckich (idee państwa prawa, suwerenności, *Realpolitik*). Słusznie odrzuca też popularną w literaturze przedmiotu uproszczoną periodyzację rozwoju intelektualnego nauki o stosunkach międzynarodowych na bazie „debat" rozmaitych podejść badawczych (realizm vs liberalizm, neorealizm

3 Por. A. Gałganek, *Czy istnieje teoria społeczna „międzynarodowości" i „wewnętrzności"?*, „Przegląd Politologiczny" 2007, vol. 12, nr 2, s. 21−38.

4 Autor książki konsekwentnie używa określenia *nauki polityczne*, wciąż popularnego obok przyjętego w polskim prawie określenia *nauki o polityce*.

5 Por. J. Kaarbo, *A foreign policy analysis perspective on the domestic politics turn in IR theory*, „International Studies Review" 2015, vol. 17, issue 2, s. 1−28.

vs neoliberalizm etc.). Debaty w sensie fizycznym raczej nie miały tutaj miejsca[6]. W zamian otrzymujemy przekrojową analizę rozwoju różnych podejść badawczych w amerykańskich naukach politycznych i stosunkach międzynarodowych do połowy XX w. W drugiej połowie tego stulecia kluczowy dla rozwoju nauki jest okres ekspansji behawioralizmu, który – co warto przypomnieć – również przywędrował do USA z Europy (por. pozytywizm Koła Wiedeńskiego i in.)[7]. Ujęcie to będzie dominować w amerykańskich dążeniach do osiągnięcia pozytywistycznych wzorców naukowości w naukach społecznych. Pugacewicz podkreśla również w tym kontekście znaczenie zapomnianej dziś nieco szkoły chicagowskiej Charlesa Merriama (s. 62−70)[8]. Słusznie zauważa, że miała ona dużo szerszą wizję nauk politycznych – integrujących studia nad systemami politycznymi z politykami publicznymi czy stosunkami międzynarodowymi[9]. Dyskusyjna wydaje się jednak teza, że przedstawiciele behawioralizmu uważali, jakoby nauka o stosunkach międzynarodowych nie zasługiwała na autonomię w ramach nauk politycznych (s. 65). Przeciwny pogląd głosił choćby zmarły niedawno profesor Uniwersytetu w Chicago Morton Kaplan (1921−2017), również zwolennik behawioralizmu[10].

Unikatową inicjatywą dr. Pugacewicza jest zastosowanie koncepcji teoretycznych Erkkiego Berndtsona w obszarze rozumienia nauki jako dyskursu (s. 71 i dalej)[11]. Model Berndtsona prawdopodobnie nie był wcześniej prezen-

6 L. Ashworth, *Did the realist–idealist great debate really happen? A revisionist history of international relations*, „International Relations" 2002, vol. 16 (1), s. 33−51. Inny pogląd głosi znany brytyjski popularyzator teorii stosunków międzynarodowych Steve Smith: S. Smith, *The discipline of international relations. Stillan American social science?*, „British Journal of Politics and International Relations" 2000, vol. 2, No. 3, s. 374−402.

7 Por.: L. Kołakowski, *Filozofia pozytywistyczna*, PWN, Warszawa 2003; T. Benton, I. Craib, *Filozofia nauk społecznych. Od pozytywizmu do postmodernizmu*, Wydawnictwo Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław 2003, s. 23−30.

8 Por. Z. Kantyka, *Teoretyczna i metodologiczna koncepcja szkoły chicagowskiej w nauce o polityce*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis" 2014, t. 12, s. 13−26. Badacze z kręgu Merriama niezwykle rzadko cytowani są w pracach poświęconych amerykańskiej FPA.

9 R. Little, *The growing relevance of pluralism?*, [w:] *International theory. Positivism and beyond*, ed. S. Smith, K. Booth, M. Zalewski, Cambridge University Press, Cambridge 1996, s. 71−73.

10 M. Kaplan, *Problems of theory building and theory confirmation in international politics*, „World Politics" 1961, vol. 14, No. 1, s. 6−24. Zob. zwłaszcza tenże, *Is international relations a discipline?*, „The Journal of Politics" 1961, vol. 23, No. 3, s. 464−466.

11 Autor wykorzystuje wystąpienie Berndtsona na konwencji IPSA w Seulu w 1997 r.: E. Berndtson, *Behavioralism. Origins of the concept*, „Wayback Machine" [online, dostęp: 29.11.2018], dostępny w internecie: <https://web.archive.org/web/20090514010256/http:/www.valt.helsinki.fi/vol/tutkimus/julkaisut/verkko/behavior.htm>.

towany w polskiej debacie nad stosunkami międzynarodowymi. Pugacewicz trafnie zauważa, że Berndtson ukazuje jedynie mapę czynników kształtujących naukę i nie orzeka o ich wzajemnych relacjach (s. 71, przyp. 220). Uwaga ta dowodzi dużej świadomości metodologicznej Autora. Schemat Berndtsona jest bardzo pomocny w wyjaśnianiu rozwoju FPA. Opis uwarunkowań powstawania FPA w USA okresu wczesnej zimnej wojny (s. 73−99) należy do najlepszych części książki i jest oryginalnym przedsięwzięciem dr. Pugacewicza. Czytelnicy otrzymują w tej części pracy bogato udokumentowany opis instytucji finansujących amerykańską naukę oraz rozbudowane informacje na temat karier kilku ważnych dla FPA badaczy, jak Richard Snyder czy James N. Rosenau. Ważnym ustaleniem Autora jest ukazanie, w jaki sposób przepełniona ideami behawioralizmu FPA zaczęła wpływać na przesiąknięty ideami realizmu politycznego program badawczy teorii stosunków międzynarodowych[12]. Behawioralistyczna wizja państwa jako systemu instytucji i procesów decyzyjnych znacząco odbiegała od unitarnego pojmowania państwa przez realistów (znana metafora kuli bilardowej Arnolda Wolfersa[13]). Spór obu ujęć mógł mieć znaczący wpływ na kształtowanie programu badawczego nauki o stosunkach międzynarodowych[14].

Pewną trudność sprawia w modelu Berndtsona analiza instytucji naukowych i wpływu jednych dyscyplin nauki na rozwój innych. Dostępność danych na temat kursów akademickich, liczby instytucji i kadr naukowych z połowy XX w. nadal jest niewielka i część publikacji poświęcona tym kwestiom ma o wiele mniejszą wartość informacyjną. Czasem odnosi się wrażenie, że los FPA zależał jedynie od Snydera i kilku innych osób. Podobny problem dotyczy oszacowania choćby ogólnego wpływu innych nauk na rozwój FPA (s. 94−97). Zetknąłem się z podobnym problemem źródłowym kilka lat temu, przygotowując rozprawę na temat kategorii systemu międzynarodowego. Samodzielna rekonstrukcja fragmentów dyskursu, konieczne upraszczanie argumentacji i personalizacja założeń różnych nurtów naukowych nie uchodzą w pracy teoretycznej za uchybienie i są częstym nawykiem naukowców (omawia się np. teorie lub poglądy wybranego badacza jako reprezentatywne

12 Por. zbiór *International politics and foreign policy*, ed. J.N. Rosenau, Free Press, New York 1969. Publikacja zawiera wyciąg z kilkudziesięciu klasycznych prac amerykańskiej FPA okresu powojennego.

13 A. Wolfers, *Discord and collaboration. Essays on international politics*, Johns Hopkins University Press, Baltimore 1962, s. 19−20.

14 Por. M. Filary, *Wybrane problemy metodologiczne II debaty w Stosunkach Międzynarodowych*, „Politeja" 2010, nr 13, s. 345−374.

dla jakiegoś nurtu), ale już np. przy zastosowaniu podejścia z zakresu socjologii nauki czy historii idei sytuacja przedstawia się zgoła odmiennie. Słuszna jest zatem uwaga dr. Pugacewicza, że ogólne studia nad tożsamością i historią dyscypliny nauki o stosunkach międzynarodowych są jeszcze zbyt wąskie, i to nawet w dyskursie anglosaskim.

Rozdział pierwszy kończy sensowna autorska rekapitulacja rozważań. Moim zdaniem jest to dobra praktyka, która pozwala czytelnikowi prześledzić tok rozumowania autora. W przypadku książki poświęconej teoriom interpretacja własnych czynności badawczych jest bardzo przydatna. Zwięzłe podsumowania mogą rozszerzyć krąg studentów i specjalistów zainteresowanych myślą autora.

Rozdział drugi dotyczy rodzajów analizy polityki zagranicznej w USA od połowy lat pięćdziesiątych XX w. Autor omawia tu szczegółowo rozwój dwóch nurtów refleksji nad FPA – szkoły badań porównawczych CFP (*Comparative Foriegn Policy*), popularnej zwłaszcza do połowy lat siedemdziesiątych XX w.[15], oraz nurtu FPDM (*Foreign Policy Decision-Making*) badającego procesy decyzyjne w polityce zagranicznej i bezpieczeństwa. Zasadniczo opracowanie dr. Pugacewicza jest w tym temacie pionierskie na polskim rynku[16]. Problematyzacja założeń i praktyki badawczej w ramach obu nurtów według głównych kategorii: zachowania (CFP) i decyzji (FPDM) jest zabiegiem słusznym (s. 104−105). Autor szeroko tłumaczy rozwój i schyłek szkoły CFP (s. 106−114), uwzględniając opis i wyjaśnienie stosowanych w niej metod badawczych. Otrzymujemy więc przykład budowy teorii naukowej w wydaniu behawioralizmu. Pugacewicz opisuje ówczesne procesy agregacji danych, analizy informacji oraz prowadzone w tamtym czasie programy badawcze. Omówione zostały też koncepcje Rosenaua, zwłaszcza dotycząca preteorii naukowej (kilka przypadkowych literówek sprawiło, że w tekście pojawia się mylące sformułowanie *pretoria*)[17]. Bardzo interesująco

15 Por. J.N. Rosenau, *Comparing foreign policies: why, what, how*, [w:] *Comparing foreign policies. Theories, findings, and methods*, ed. J.N. Rosenau, Halsted Press Division, John Wiley & Sons, New York–London–Sydney–Toronto 1974, s. 3−21.

16 Próbę ukazania genezy obu podejść podjął niedawno w polskim dyskursie m.in. Edward Haliżak: E. Haliżak, *Ontologia i epistemologia w badaniach polityki zagranicznej państwa*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations" 2015, t. 51, nr 4, s. 9−36. Por. T. Pawłuszko, *Nowe trendy badań nad polityką zagraniczną*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski w zmieniającym się ładzie międzynarodowym*, red. T. Pawłuszko, R. Zięba, Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Kielce 2016, s. 77−90.

17 J.N. Rosenau, *A pre-theory revisited. World politics in an era of cascading interdependence*, „International Studies Quarterly" 1984, vol. 28, issue 3, s. 245−305.

przedstawia się relacja na temat upadku teoretyzowania w stylu CFP i zbliżenie do nurtu FPDM. Ciekawym wątkiem jest też próba skonstruowania teorii ogólnej na podstawie dużej ilości danych, co o kilka lat poprzedziło refleksję Kennetha Waltza na temat budowy teorii w obszarze stosunków międzynarodowych. Nurt CFP zamierał już w tym czasie, ponieważ badacze uważali, że naiwne jest twierdzenie, że można stworzyć jakąś teorię za pomocą metody indukcyjnej, porównując rozmaite polityki zagraniczne różnych państw na kilku kontynentach. Uogólnienia oparte na ogromnej ilości danych i czasochłonnych analizach trącały banałem. Budowa ogólnej FPA na bazie wzorów CFP okazała się niemożliwa. Pugacewicz referuje też kilka innych teorii polityki zagranicznej, mających ambicje projektu integracyjnego dla całego pola badawczego (s. 115−117). Osobiście uważam, że najciekawszą współczesną próbą tego typu jest teoria poliheurystyczna rozwijana przez Alexa Mintza[18].

Analizę nurtu teorii średniego rzędu FPDM rozpoczyna Autor bardzo wartościową typologią (s. 118, tabela 2.1). Podąża też za ustaleniami znanej badaczki FPA Valerie Hudson[19]. Celnie i krytycznie wyjaśnia różnice między typologiami rozmaitych teorii, co jest kolejnym twórczym efektem jego mrówczej pracy nad źródłami. W kolejnych podrozdziałach opisany został wpływ różnych czynników na podejmowanie decyzji w polityce zagranicznej. Kolejno przedstawiono wpływ jednostek, instytucji, cechy społeczeństw i czynniki wynikające z systemu politycznego. Interesującą perspektywę otwierają przede wszystkim te ostatnie. Autor słusznie zauważa, że naukowcy zajmujący się polityką zagraniczną niechętnie badają instytucjonalno-prawny wymiar polityki zagranicznej, zakorzeniony w regułach systemu ustrojowego państwa. Jest to ważne ustalenie, zwłaszcza że dotyczy USA, a więc państwa z bogatą demokratyczną tradycją wpływu rozmaitych instytucji formalnych na treść polityki. Być może jest to wynik popularyzacji realizmu politycznego, o czym wspominaliśmy wyżej.

Zwieńczeniem rozdziału jest próba periodyzacji rozwoju analizy polityki zagranicznej (s. 157, tabela 2.2) i przedstawienie kwestii instytucjonalizacji FPA jako dziedziny studiów (tutaj mamy już znacznie szerszą dostępność

18 S. Redd, A. Mintz, *Policy perspectives on national security and foreign policy decision making*, „The Policy Studies Journal" 2013, vol. 41, s. 11−37 i passim. A. Mintz, *Applied decision analysis. Utilizing poliheuristic theory to explain and predict foreign policy and national security decisions*, „International Studies Perspectives" 2005, No. 6, s. 94−98.

19 Znane teksty tej autorki bazują na jej monografii: V. Hudson, *Foreign policy analysis. Classic and contemporary theory*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham 2004 (wydanie drugie: 2013).

danych w porównaniu do okresu powojennego). Należy też wspomnieć o satysfakcjonującej rekapitulacji, której zalety podkreśliłem, komentując zawartość rozdziału pierwszego.

Część druga książki, jak już wspomniano, składa się z dwóch rozdziałów, a jej celem jest „przedstawienie takiej teorii, która usunęłaby niedostatki dotychczasowej analizy polityki zagranicznej rozwijanej w Stanach Zjednoczonych" (s. 167). Jest to cel ambitny, wymagający analizy dorobku naukowego praktycznie całej dziedziny wiedzy, dużych umiejętności teoretycznych i zdolności do refleksji metateoretycznej. Pugacewicz zaczyna od tej ostatniej, przedstawiając własne stanowisko w kwestii filozofii nauki (realizm naukowy). Jest to bardzo uczciwe i rzadkie wśród polskich badaczy, by wprost przedstawić swoje założenia filozoficzno-teoretyczne (nawet gdy piszą o teorii!). Na uwagę zasługuje również świetny opis wpływu pozytywizmu na strukturę teorii w nauce o stosunkach międzynarodowych. Autor twórczo wykorzystuje wiedzę takich badaczy jak Colin Wight czy Patrick Thaddeus Jackson, których prac nie może dziś już pominąć żaden rzetelny teoretyk stosunków międzynarodowych. Następnie referuje własne stanowisko, trafnie podkreślając przy tym częste mylenie przez badaczy realizmu naukowego z realizmem politycznym (s. 174–181). Podnosi też ważny wątek niedoceniania normatywnych teorii polityki zagranicznej w debacie naukowej. Wprawdzie od pewnego czasu obecna jest w Polsce szersza refleksja geopolityczna (prezentowane są idee różnych stronnictw politycznych w przedmiocie stosunków międzynarodowych, a na łamy prasy specjalistycznej powraca dyskusja na ten temat), ale należy też zauważyć rzadkość refleksji normatywnej, i to nie tylko na gruncie polskim, ale i anglosaskim. Pomija się to jednak zwykle w podręcznikach i przeglądach prac naukowych, co zauważa dr Pugacewicz w przypisie nr 700. Tymczasem warto zwrócić uwagę, że także praktycy – politycy, dyplomaci i inni profesjonaliści zawodowo zajmujący się polityką zagraniczną – często postępują jak badacze (s. 187), toteż tworzona w branży wiedza praktyczna i normatywna powinna być włączana do refleksji teoretycznej.

W dalszej części tekstu Autor rozwija własną koncepcję teoretyczną. Wskazuje, że podstawowymi jednostkami analizy w FPA powinny być jednostki ludzkie mające określone preferencje i tworzące struktury decyzyjne. Podrozdział ten ilustrowany jest przydatnymi grafami, które przybliżają tok myślenia Autora. W tabeli 3.1 zaprezentowane zostały kombinacje uczestników podejmowania decyzji, na podstawie których zaproponowano pięć teorii omówionych szerzej w rozdziale czwartym. Punktem wyjścia pozostają preferencje, co zbliża ujęcie dr. Pugacewicza do podejść neoliberalnych

(por. s. 24). Zmienną niezależną pozostają zatem preferencje danego uczestnika procesu decyzyjnego, skład jednostki decyzyjnej może pełnić rolę zmiennej zależnej i niezależnej jednocześnie, a kształt decyzji jest zmienną zależną (s. 202). W procesie teoretyzowania teoria preferencji wpływa na teorię podejmowania decyzji, co implikuje też wpływ na teorię oceny podjętych decyzji (por. s. 216–217). Pewnym kłopotem jest brak poglądowych przykładów możliwości zastosowania teorii, co czyni ją wysoce abstrakcyjną. Rozwiązania tej kwestii nie przynosi też zaprezentowanie w rozdziale czwartym teorii podejmowania decyzji, choć Autor przedstawia pewne sugestie co do relacji procesu teoretycznego i rzeczywistości, w tym ewentualnie sprzecznego z teorią rzeczywistego przebiegu zdarzeń (s. 282–283; Autor zakłada wręcz, że jego teoria może być błędna).

Ostatnia część książki to metodyczna prezentacja założeń poszczególnych teorii: podejmowania decyzji przez prezydenta, neopluralizmu, żelaznego trójkąta, rywalizacji resortowej i współistnienia resortowego. Teorie te wynikły z inspirowania się przez Autora ustaleniami kilku prac amerykańskich badaczy (zbiorczo na s. 293). Każda zaproponowana teoria opisana jest według wzoru: zmienna niezależna, struktura podejmowania decyzji, typ zagadnienia, czynniki zmiany teorii. W praktyce teorie składają się na model funkcjonowania polityki zagranicznej USA w różnych sytuacjach, który w większym stopniu niż tradycyjne teorie FPA (część pierwsza książki) tłumaczyłby znaczenie instytucji krajowego systemu politycznego w procesie podejmowania decyzji w polityce zagranicznej. Wydaje się, że zaproponowane teorie mogłyby posłużyć za wzór do analizowania polityk zagranicznych innych państw.

Bardzo przydatnym uzupełnieniem omówionego powyżej fragmentu recenzowanej publikacji byłoby studium przypadku oparte na rzeczywistych zdarzeniach. Na okładce książki czytamy, że „nie skupia się na formalnych aspektach, ale na rzeczywiście zachodzących procesach politycznych". Wydaje się to nie do końca prawdziwe. Publikacja ta dotyczy procesu budowy teorii, a kwestie formalne, wynikające np. z prawa i kompetencji instytucji, czy realne procesy historyczne poruszane są w niej tylko mimochodem. Pugacewicz wspomina jednak, że wykorzystywał wspomniane modele w refleksji nad rozprawą doktorską, poświęconą polityce zagranicznej USA wobec państw regionu Morza Kaspijskiego. Pozostaje życzyć Autorowi oraz czytelnikom jak najszybszego ukazania się tej pracy.

Nowatorska, bogata w źródła i staranną refleksję teoretyczną książka dr. Tomasza Pugacewicza wnosi nową jakość do polskich badań polityki zagranicznej i stosunków międzynarodowych. Dzięki licznym kwerendom

i precyzji myślenia Autor dokonuje samodzielnej dogłębnej rekonstrukcji historii analizy polityki zagranicznej i jej uwarunkowań. Jest to z całą pewnością najlepszy tego typu opis w polskiej literaturze przedmiotu i prawdopodobnie jeden z lepszych w literaturze europejskiej. W drugiej części książki Autor postanowił zbudować teorię procesu podejmowania decyzji w USA i świadomie uniknął pokusy tworzenia ogólnej teorii polityki zagranicznej. Zaproponowana teoria jest dobrze udokumentowana dotychczasowymi osiągnięciami FPA i wykorzystuje w twórczej syntezie kilka znanych w dyskursie propozycji teoretycznych. Książka jest przejrzysta, dobrze napisana, przemyślana i dokładna. Poza pewnymi nieścisłościami konstrukcyjnymi (synteza teorii Autora znajduje się w książce przed poszczególnymi składającymi się na nią podejściami, co jest oryginalne, ale czy potrzebne?) i brakiem przykładu do zaproponowanego modelu (a mamy do czynienia z konkretnym nurtem refleksji i konkretnym państwem w konkretnym okresie historycznym) trudno wskazać jakiekolwiek wady tej publikacji. Jej liczne zalety sprawiają, że pozycja dr. Pugacewicza jest wydarzeniem naukowym w polskiej nauce o stosunkach międzynarodowych.

Bibliografia

Ashworth L., *Did the realist–idealist great debate really happen? A revisionist history of international relations*, „International Relations" 2002, vol. 16 (1).

Benton T., Craib I., *Filozofia nauk społecznych. Od pozytywizmu do postmodernizmu*, Wydawnictwo Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław 2003.

Berndtson E., *Behavioralism. Origins of the concept*, „Wayback Machine" [online, dostęp: 29.11.2018], dostępny w internecie: <https://web.archive.org/web/20090514010256/http://www.valt.helsinki.fi/vol/tutkimus/julkaisut/verkko/behavior.htm>.

Comparing foreign policies. Theories, findings, and methods, ed. J.N. Rosenau, Halsted Press Division, John Wiley & Sons, New York–London–Sydney–Toronto 1974.

Decydowanie publiczne, red. G. Rydlewski, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2011.

Filary M., *Wybrane problemy metodologiczne II debaty w Stosunkach Międzynarodowych*, „Politeja" 2010, nr 13.

Gałganek A., *Czy istnieje teoria społeczna „międzynarodowości" i „wewnętrzności"?*, „Przegląd Politologiczny" 2007, vol. 12, nr 2.

Haliżak E., *Ontologia i epistemologia w badaniach polityki zagranicznej państwa*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations" 2015, t. 51, nr 4.

Hudson V., *Foreign policy analysis. Classic and contemporary theory*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham 2004.

International politics and foreign policy, ed. J.N. Rosenau, Free Press, New York 1969.

International theory. Positivism and beyond, ed. S. Smith, K. Booth, M. Zalewski, Cambridge University Press, Cambridge 1996.

Kaarbo J., *A foreign policy analysis perspective on the domestic politics turn in IR theory*, „International Studies Review" 2015, vol. 17, issue 2.

Kantyka Z., *Teoretyczna i metodologiczna koncepcja szkoły chicagowskiej w nauce o polityce*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis" 2014, t. 12.

Kaplan M., *Is international relations a discipline?*, „The Journal of Politics" 1961, vol. 23, No. 3.

Kaplan M., *Problems of theory building and theory confirmation in international politics*, „World Politics" 1961, vol. 14, No. 1.

Kołakowski L., *Filozofia pozytywistyczna*, PWN, Warszawa 2003.

Little R., *The growing relevance of pluralism?*, [w:] *International theory. Positivism and beyond*, ed. S. Smith, K. Booth, M. Zalewski, Cambridge University Press, Cambridge 1996.

Mintz A., *Applied decision analysis. Utilizing poliheuristic theory to explain and predict foreign policy and national security decisions*, „International Studies Perspectives" 2005, No. 6.

Pawłuszko T., *Nowe trendy badań nad polityką zagraniczną*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski w zmieniającym się ładzie międzynarodowym*, red. T. Pawłuszko, R. Zięba, Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Kielce 2016.

Polityka zagraniczna Polski w zmieniającym się ładzie międzynarodowym, red. T. Pawłuszko, R. Zięba, Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Kielce 2016.

Procesy decyzyjne w stosunkach międzynarodowych. Wybór tekstów politologów amerykańskich, oprac. L. Pastusiak, COM SNP, Warszawa 1977.

Redd S., Mintz A., *Policy perspectives on national security and foreign policy decision making*, „The Policy Studies Journal" 2013, vol. 41.

Rosenau J.N., *Comparing foreign policies: why, what, how*, [w:] *Comparing foreign policies. Theories, findings, and methods*, ed. J.N. Rosenau, Halsted Press Division, John Wiley & Sons, New York–London–Sydney–Toronto 1974.

Rosenau J.N., *A pre-theory revisited. World politics in an era of cascading interdependence*, „International Studies Quarterly" 1984, vol. 28, issue 3.

Smith S., *The discipline of international relations. Stillan American social science?*, „British Journal of Politics and International Relations" 2000, vol. 2, No. 3.

Sulowski S., *Decydowanie w sprawach polityki zagranicznej państwa*, [w:] *Decydowanie publiczne*, red. G. Rydlewski, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2011.

Teoretyczne problemy polityki zagranicznej. Zbiór prac, red. E. Pałyga, J. Symonides, IGKR SGPiS, Warszawa 1979.

Wolfers A., *Discord and collaboration. Essays on international politics*, Johns Hopkins University Press, Baltimore 1962.